

Rónai Veronika

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának tagja

A digitális analfabetizmus kapcsolata a reintegráció sikertelenségével

I. Bevezetés

Munkám a büntetés-végrehajtás egyik legfontosabb kérdésével, a reintegrációval foglalkozik. Ezen belül is az elítéltek reintegrációs folyamatának egyik speciális sikertelenségével, az információs világba való visszailleszkedéssel. A szabadságvesztésre ítélt terheltek visszavezetése a társadalomba korábban is nehézségeket okozott, de a technológia ugrásszerű növekedésének köszönhetően ez eddig sosem látott méreteket ölt. Maga a társadalom is átstrukturálódott, és a visszailleszkedést érintő egyik legfontosabb tényező, a munkaerőpiac is jelentős változásokon ment és megy keresztül. Mindezek a változások olyan gyorsan történnek, hogy egy hétköznapi embernek is gyakran nehézséget jelent felvenni a haladás ütemét. Ebből következik, hogy büntetés-végrehajtási intézményben élőként lépést tartani a technológiával kifejezetten körülményes, így a fogvatartottak a büntetésük töltése alatt nagy valószínűséggel digitális analfabetává válnak, ami pedig – felzárkóztatás hiányában – megghiúsítja a sikeres reintegrációjukat a társadalomba.

A szabadságvesztés tárgykörével kapcsolatban a büntetés-végrehajtás legfontosabb feladata az elítéltek felkészítése arra, hogy szabadulásuk után felkészült, hasznos tudással rendelkező emberként tudjanak visszailleszkedni a társadalomba, illetve hogy ne váljanak visszaesővé.¹ A törvény értelmező rendelkezései között is megtaláljuk a meghatározást: „*a reintegrációs program [magába foglalja] az elítélt munkaerő-piaci integrációjának elősegítését, a befogadást megelőző életkörülményeiből, életviteléből eredő hátrányok csökkentését, személyisége és szociális készségei fejlesztését célzó reintegrációs programokat, foglalkozásokat*”.² Ebből is látszik, hogy a reintegráció egy összetett folyamat, amelyet sok oldalról tudunk megközelíteni.

A magyar reintegrációs politika fókuszpontjából a digitális kompetenciákra nevelés hiányzik – annak ellenére, hogy maga a bv. törvény – közvetve vagy közvetlenül – is több helyen említést tesz a technológiai eszközök használatáról vagy a digitális kompetenciák

¹ Balázs Péter: Reintegrációs tevékenység, oktatás, felzárkóztatás, börtönszínház. Börtönügyi szemle 2017/1. sz. 110–111. o.

² 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (továbbiakban: Bv. törvény) 82. § 5. pont

fejlesztéséről, szinten tartásáról. Úgy vélem, hogyha a jogalkotást, a jogértelmezést és a jogalkalmazást ebből a szögből gondoljuk át, akkor eredményesebb és hatékonyabb reintegrációs politikát tudnánk kialakítani a jelenben és a jövőben is.

Munkám egy olyan problémára világít rá, amely elsöre akár kevésbé fontosnak is tűnhet, de véleményem szerint a jövőre nézve egy igen meghatározó kérdéstről van szó. A reintegráció sikerét ugyanis gyakran – de nem elégségesen – a visszaesési arányok tükrében értelmezzük, a sikeressége nem csak annyiból áll, hogy a fogvatartottak egy bizonyos időn belül nem válnak ismételten bűnelkövetővé, hanem szerves része kell legyen a folyamatnak az is, hogy értékes, aktív tagjai legyenek a társadalomnak, ne pedig perifériára szorult, kirekesztett egyének.³ A börtön drága intézmény, a reintegrációs törekvések pedig csak újabb forrásokat emelnek ki feleslegesen a költségvetésből, ha nem hatékonyak. Természetesen a visszaesési arány is meghatározó tényező, ma Magyarországon a visszaeső bűnözők aránya körülbelül 40-41%-ra tehető.⁴ A visszaesések döntő hányada a büntetésből való szabadulás utáni első évben történik.⁵

Vitathatatlan, hogy a minket körülvevő világ megváltozott. Mással tölti az ember az idejét, másmilyen kommunikációs csatornákat használ, a gyorsasághoz és az azonnali eléréshez van szokva. Ennek következményeképpen fejlődésen esett át a munkaerőpiac és a társadalom is átstrukturálódott.

A fent ismertetettekből látható, hogy nem elhanyagolható jelenséggel állunk szemben. Ha valamilyen változás ilyen hatással van a társadalomra, akkor azt nem hagyhatja figyelmen kívül a büntetés-végrehajtás sem, hiszen a reintegrációval a cél éppen az lenne, hogy az elszeparált körülmények között lévő fogvatartottak vissza tudjanak illeszkedni a kinti világba. Ez pedig nem járhat sikerrel a változások figyelembevétele nélkül. E tanulmánnyal arra a kérdésre próbálok választ adni, hogy *szükséges-e a digitalizálódó világ változásai tükrében felülvizsgálnunk a jelenlegi reintegrációs politikát és szabályozást*, és amennyiben igen, akkor milyen lehetőségeket látok célravezetőnek?

II. Változó társadalom, változó életkörülmények

Véleményem szerint alapvetően azért lenne szükséges a fogvatartottak állandó, szakszerű és hatékony felzárkóztatása a kinti technológiai változásokkal kapcsolatban, mert a XXI. században az életkörülmények e tényező következtében olyan gyorsan változnak, hogy az

³ Albert Fruzsina – Biró Emese: A sikeres reintegráció. In: Életkeretek a börtönön innen és túl (szerk. Albert Fruzsina). Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, Veszprém 2015. 143–144. o.

⁴ Börtönstatisztikai szemle 2016/1. sz. 11. o.

⁵ Vigh József – Tauber István: A szabadságvesztés büntetés hatékonyságának főbb jellemzői. Jogtudományi Közöny 31. évfolyam/11. sz. 1976.

elszeparált fogvatartottak nem tudják felvenni a haladás ütemét, ezáltal – a reintegrációs törekvések ellenére – kiszorulnak a társadalomból és újra bűnelkövetővé válhatnak. Ezzel pedig meg is hiúsul a büntetéssel elérni kívánt cél. A büntetés-végrehajtás és a szabadságvesztés célja, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjon újabb bűncselekmények elkövetésétől. Tehát egyértelműen a speciális prevenció, ezen belül is az elsődleges cél a reintegráció lenne.⁶ Az elítéltek társadalomba történő visszailleszkedését több szempontból lehet elősegíteni. Klasszikusan ide tartozik az egzisztenciális biztonság - ez alatt nagyrészt a munkavállalást érthetjük, illetve a szociális egyensúly, ami pedig a család és/vagy a párkapcsolat, barátokkal való sikeres kapcsolatban nyilvánulhat meg.⁷

A jelenlegi reintegrációs politika nagy hangsúlyt fektet az elítéltek munkáltatásába már a szabadságvesztés ideje alatt is. Munkáltatás a reintegrációs tevékenység azon formája, amikor az elítéltek vagy a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy és a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető munkavégzése szervezeten, rendszeresen, haszon- vagy bevételszerzési céllal, a munka törvénykönyvében szabályozott munkaviszonytól eltérő, jogszabályban meghatározott feltételekkel és díjazás ellenében történik.⁸ Tehát a börtönélet kikerülhetetlen része a munka, munkában való részvétel. Természetesen bizonyos egyéni helyzet felmentést engedélyezhet e kötelezettség alól, de alapvetően a büntetés-végrehajtási intézményeknek törekedniük kell arra, hogy minél több fogvatartottat tudjanak foglalkoztatni. A munkavégzés pozitív, nevelő hatásait hazai és külföldi szakirodalmak is alátámasztják.⁹

A munkáltatás rendkívül fontos szerepet tölt be a reintegrációban. Ezen a téren a fő feladat a fogvatartottakkal a munka társadalmi szükségességének felismertetése és elfogadtatása, a szakmai ismeretek és a munkatapasztalatok megszerzésének elősegítése, illetve fejlesztése, valamint a rendszeres, fegyelmezett munkavégzés minél szélesebb körben történő bevezetése, egyes speciális részlegek esetében a terápiás jellegű munkáltatás feltételeinek biztosítása.¹⁰

A Bv. törvényben is rögzítve van, hogy az elítéltek kötelesek dolgozni a büntetés töltése alatt. *„Az elítélt köteles – különösen – a jogszabályban meghatározott kivételtől eltekintve munkát végezni, a kijelölt munkát szakismereteinek és képességeinek megfelelően,*

⁶ Lőrincz József – Nagy Anita: Büntetés-végrehajtási jogi alapfogalmak. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2014. 11. o.

⁷ Albert – Biró i. m. 152. o.

⁸ Ranga Attiláné – Vörös Erzsébet: Büntetés-végrehajtási alapfokú reintegrációs jegyzet. Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja, 2018. 28. o.

⁹ Ranga – Vörös i. m. 27. o.

¹⁰ Schmehl János: A neveléstől a reintegrációig: a fejlődés útja a legjobb gyakorlatok tükrében. Börtönügyi Szemle 2015/1. sz. 5. o.

fegyelmezetten ellátni, a munkavédelemmel és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokat megtartani."¹¹ Azonban nem tekinthető munkáltatásnak a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartásában, karbantartásában és ellátásában díjazás nélküli, nem rendszeres részvétel.¹²

A kötelező munkavégzés mellett törekedni kell arra, hogy a fogvatartottak legalább alapfokú oktatásban vegyenek részt. Lehetőség van arra, hogy középfokú, illetve felsőfokú tanulmányokat is folytassanak az elítéltek. Fontos megjegyezni azonban, hogy az oktatásban való részvétel nem menti fel az elítélteket a munkavégzési kötelezettsége alól. Lehetőség szerint ösztönözni kell őket arra, hogy szakképzésben is vegyenek részt. A szakképzést elsősorban azokban a szakmákban kell megszervezni, amelyek elősegíthetik a szabadulás után a társadalom életébe való beilleszkedést, vagy a büntetés-végrehajtási szervben belül történő munkavégzést, hiszen a szakképzés célja az elítéltek munkaerő-piaci értékének növelése.¹³

III. Megfogalmazható problémák

Vitathatatlan, hogy a büntetés-végrehajtás – és ezen belül a reintegrációs törekvések – nagy előrelépésen mentek keresztül az elmúlt időben. Gondoljunk csak a mobiltelefon használatot illető változásra. Telefonbeszélgetésre 1993 óta megengedett a büntetés-végrehajtási intézetekben. 2015 óta lehetősége van a fogvatartottaknak mobiltelefonos szolgáltatást is igénybe venni, mely azért került bevezetésre, hogy a rabok könnyebben tudják a kapcsolatot tartani hozzátartozóikkal. A készüléket a büntetés-végrehajtási intézet biztosítja és csak hívás indítására alkalmas, fogadásra nem, valamint csak előre betáplált telefonszámokat lehet hívni vele. Egyenlegüket nekik kell feltölteniük.¹⁴ A mobiltelefonokon tiltva van a 3G, a 4G, a wifi, a GPS és a Bluetooth szolgáltatás is, emellett a készülék USB csatlakozója semmi másra nem alkalmas, mint az akkumulátor feltöltésére. Nagyon korlátozott keretek között a fogvatartottak szűk csoportjának (enyhébb rezsimszabályozás alá tartozó, jó magaviseletű elítéltek) lehetősége van Skype szolgáltatást is igénybe venni, de maximum hetente kétszer 10 perces időtartamban, két személy irányába.¹⁵

Ennek ellenére mégis felfedezhető, hogy a digitális kompetenciák és az ezekhez kapcsolódó esetleges egyéb lehetőségek mellőzve vannak. A munkaadók elvárásai a munkavállalók felé megváltoznak. Digitális alapismeretek birtokában lenni ugyanolyan

¹¹ Bv. törvény 33. § (1) d. pont

¹² Tansegédlet a büntetés-végrehajtási jog tanulmányozásához. ELTE Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszéke, Budapest 2014. 52. o.

¹³ Ranga – Vörös i. m. 27. o.

¹⁴ Ranga – Vörös i. m. 36–37. o.

¹⁵ 53/2017-es Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnoki (továbbiakban: BvOP) Szakutasítás

alapkövetelmény lehet, mint a jogosítvány – ez megjelenik abban is, hogy nem találkozunk már olyan álláshirdetéssel, amely ne várna el legalább email címet és telefonszámot a jelentkezőktől, de a legtöbb munkakör betöltéséhez szükség van szövegszerkesztő-, és/vagy táblázatkezelő-program ismeretére is, az Internet felhasználói szintű ismerete pedig szintén kimondatlan alapelvárásnak minősül. Valószínűnek tartom, hogy a jövőben ezek az igények a munkaadók felől még hangsúlyosabbak lesznek. A munkakeresési platform is megváltozott. A legtöbb álláshirdetés már az erre szakosodott weboldalakon jelenik meg, de a közösségi média – hazánkban főként a Facebook¹⁶ – is mérhető tényező ebből a szempontból.

Szabadulásuk után a legális munkaerő-piaci részvétel az elítéltek tekintetében kifejezetten fontos. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, sok egyéni hátránnyal kell megküzdeniük a büntetett előélet ténye mellett is.¹⁷

A börtön alapvetően munka központúvá vált az új törvénynek köszönhetően, de a rabok motivátlansága és szakképzetlensége, valamint a forrás- és helyhiány következtében csak olyan munkákat tudnak bent végezni, amely nem feltétlenül járul hozzá ahhoz, hogy szabadulásuk után jobb esélyekkel tudjanak elhelyezkedni a munkaerőpiacon. A már meglévő képzettségük, tudásuk pedig bent megkopik, elavulttá válik. Sokszor ezeknek az oka nem is feltétlenül a gyakorlási hely hiányából fakad, hanem abból, hogy már az elméleti változásokat sem tudják követni az elítéltek.¹⁸ Ez nem járul hozzá a reintegráció sikerességéhez.

Tehát arra a kérdésre válaszolva, hogy szükséges-e a digitalizációs nevelés szorgalmazása a reintegráció keretei között, a válasz – véleményem szerint – igen.

Álláspontom az, hogy mindenképpen szükséges vizsgálni és szorgalmazni az elektronikus eszközök használatát, digitális kompetenciák fejlesztését mind a reintegráció, mind a fogvatartás körülményei között.

A büntetés-végrehajtás alapelvei között megtalálható a nyitottság, illetve a normalizáció elve, amelyek szerint a fogvatartottakra káros hatások csökkentése érdekében mindent el kell követni, hogy olyan körülményeket tudjunk biztosítani, amelyek minél kisebb mértékben térnek el a kinti átlagostól, ezzel segítve az elítélteket a visszailleszkedésbe.¹⁹ Természetesen, ez nem jelenti azt, hogy olyan lehetőségeket és körülményeket kell teremteni bent a börtönben, mint a szabad életben, csupán törekedni kell arra, hogy minél kevésbé idegenedjen el a bent

¹⁶ Több kifejezetten álláskereső és álláshirdetés céljából létrehozott csoport található a Facebook weboldalon, de ezek mellett az ún. Facebook Market Place-en is lehetőség van állást keresni/hirdetni.

¹⁷ *Gál Levente*: A munkaerő-piacon innen, a börtönön túl. In: *Életkeretek a börtönön innen és túl* (szerk. Albert Fruzsina). Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, Veszprém 2015. 23. o.

¹⁸ *Gál* i. m. 31–33. o.

¹⁹ *Ranga – Vörös* i. m. 21. o.

élő.²⁰ Lényegében arról van szó, hogy az elítéltet csak a legindokoltabb esetekben szabad a társadalomtól teljesen elszigetelni.

A nyitottság és a normalizáció elve – véleményem szerint – két irányban valósulnak meg. Egyrészt a fogvatartott külvilággal való kapcsolattartásán át, másrészt a büntetés-végrehajtási intézet és a külvilág érintkezésén keresztül. Ez utóbbihoz tartozik az, hogy a börtön és a szabad világ által nyújtott szolgáltatások, lehetőségek, külső erőforrások felhasználása szükségszerű, illetve, hogy a kinti média és a közvélemény rendszeres tájékoztatása is fontos.

Digitális analfabetizmus kialakulásához az vezethet, ha valaki teljesen el van szigetelődve a fejlődési lehetőségektől. Ma Magyarországon a lakosság több mint 75%-a használ internetet,²¹ ami nem marad el az uniós átlagtól, azonban a digitális kompetenciák – különösen a digitális írástudatlanság – esetében az ország helyzete mégis sokkal hátrányosabb, mint más tagállamoké.²² Ez azért nagy probléma, mert az információs társadalomban a munka és a foglalkoztatás képe is alapvető változásokon megy/ment keresztül. A korábban ismertetett álláspontom a megváltozott munkaerő-piaci igényekre való reagálás fontosságáról összecseng *Budai Balázs Benjamin*²³ és a *Nemzeti Infokommunikációs Stratégiában* megfogalmazott véleménnyel,²⁴ melyek szerint a hiányos (vagy egyáltalán nem létező) digitális kompetenciaszinttel rendelkezők nagyon komoly hátránnyal indulnak a munkakeresés vagy munkában maradás esetén. Megjegyzendő, hogy – leszámítva az idősebb korosztályokat – a munkanélküliek esetében a legmagasabb a digitális írástudatlanság aránya.²⁵

A szabadultak nagy százaléka nem rendelkezik azzal a szociális hálóval, amely révén munkába tudna állni. A kikerült fogvatartottak nem (feltétlenül) rendelkeznek azokkal a kompetenciákkal, amelyeket elvárna a munkaerőpiac és emellett hátrányban vannak abból a szempontból is, hogy a munkáltatóval sem tudnak a megfelelő csatornán a kapcsolatot felvenni vagy tartani. (A telefonos vagy internetes elérhetőség hiányára kell elsősorban itt gondolni.)²⁶

Az elítéltek képzésével kapcsolatban megemlítendő, hogy a hatékonyságot az biztosítaná, ha maga a képzési struktúra figyelembe venné a munkaerő-piaci igényeket – ha ez nem tud

²⁰ Ranga – Vörös i. m. 20–22. o.

²¹ Az Európai Bizottság IP/17/347 számú sajtóközleménye

²² Nemzeti Infokommunikációs Stratégia: Az infokommunikációs szektor fejlesztési stratégiája (2014-2020) v9.0 (továbbiakban NIS). 39–40. o.

²³ *Budai Balázs Benjamin*: Az e-közigazgatás elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest 2014. 80–85. o.

²⁴ NIS 38–40. o., 62–64. o.

²⁵ NIS 63. o.

²⁶ *Gál* i.m. 43–44. o.

megvalósulni, akkor a szabadulásuk után ezzel az általános képzettség béli hiánnyal felvenni a versenyt nem könnyű.²⁷

Emellett szükséges megvizsgálni azt is, hogy mi áll összhangban a Bv. Kódex rendelkezéseivel. Az elítéltek átlagban mindig alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint az osztályadalom, emiatt a reintegráció egyik szerves része lehet az oktatásuk, hiszen a felzárkóztatásuk nagy mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy sikeresen tudjanak visszatérni a társadalomba.²⁸ Egy piacképes szakma kitanulása vagy a nyolc osztály elvégzése, esetleg az érettségi megszerzése jelentős előrelépés lehet számukra a munkaerő-piaci elhelyezkedés szempontjából.

Annak ellenére, hogy az oktatás, képzés pozitív hatásai mennyire egyértelműek, mégsem lehet rákényszeríteni ezt a fogvatartottakra, szabad választásuk, hogy részt kívánnak-e venni benne. Mindenkinek lehetősége van az elítéltek közül oktatásban vagy képzésben részesülni. Az ehhez szükséges feltételek biztosítása a büntetés-végrehajtási intézetet terheli, ahogyan azt a törvényben is olvashatjuk.²⁹

A képzettség szorosan összefügg az egyén munkaerő-piaci értékével. Ennek a ténynek a megléte már önmagában indokolja, hogy miért szükséges nagyobb figyelemmel lennünk az olyan lehetőségekre is, amelyek segítik, előre viszik vagy javítják azt az oktatási színvonalat, amit a fogvatartottaknak tudunk biztosítani a reintegráció keretei között. Ha a saját mindennapi életünkre gondolunk, akkor is eszünkbe jutnak olyan példák, amelyek elősegítették vagy akárcsak megvalósíthatóvá tették a művelődésünket, nem lényeges, hogy ez akadémiai keretek között valósult-e meg, vagy csak a mindennapi ismeretanyagunk bővítése céljából. Ezen felül érdemes figyelembe venni a Bv. törvény egy másik szakaszát is: „*A büntetés-végrehajtási szervezet joga és kötelezettsége az e törvényben meghatározott jogkövetkezményeket minden törvényes eszközzel biztosítani, illetve kikényszeríteni.*”³⁰ Ebből levezethetjük tehát, hogy mivel jogszabály nem tiltja az elektronikus és/vagy digitális tananyagok, eszközök felhasználását, ezért ez a szakasz kötelezettséget keletkeztető hatással bír a büntetés-végrehajtási intézet felé.

A szabadlábban lévő emberek rendkívül könnyebb helyzetben vannak, hiszen számukra otthon bármikor elérhetőek ezek a technológiák, van lehetőségük elsajátítani azokat, míg ugyanez a fogvatartottak esetében nem mondható el. Emiatt is szükséges, hogy – a jogszabály elvárásainak is megfelelően – progresszívebben álljunk hozzá a reintegrációs program ilyen

²⁷ Budai Gábor: Fogvatartottak képzése és foglalkoztatása a párhalmi országos büntetés-végrehajtási intézetben. Börtönügyi szemle 2017/1. sz. 8. o.

²⁸ Ranga – Vörös i.m. 25–26. o.

²⁹ Bv. törvény 98. § (1) e. pont

³⁰ Bv. törvény 139. §

szempontú reformjához, hiszen ennek a ténynek a figyelmen kívül hagyása ahhoz vezethet, hogy a fogvatartottak nagyobb része digitális analfabétává válik, így a tananyag átalakítása, kibővítése nemcsak hatékonysági szempontból lenne kedvező, de a jogszabály előírásainak is így tenne a büntetőpolitika eleget.

IV. Konklúzió

Összefoglalva, mivel a reintegráció egyik leglényegesebb alappillére a munkáltatás és a sikeres visszaintegrálás a munkaerő-piacra, ezért – álláspontom szerint – egy kifejezetten nagy horderejű probléma a digitális analfabetizmus és a digitális írástudatlanság a fogvatartottak esetében (is). Egy társadalmi szintű jelenségről van szó, tehát a népesség nagyobb részét érinti a kérdés, azonban az elítéltek (és később majd a szabadultak) a társadalomnak egy olyan csoportját alkotják, amely a hagyományosan leszakadó csoportba tartozik. Nem felzárkóztatásuk csak újabb terheket és költségeket okoz az államnak és így a büntetés-végrehajtásnak is. Minél tovább halasztjuk a komoly reakciót a gyors változásokra, annál nagyobb hiányt kell majd leküzdenie a szabadulás előtt álló fogvatartottaknak és magának a büntetés-végrehajtásnak is.